

HİKMET-AKADEMİK EDEBİYAT DERGİSİ
[JOURNAL OF ACADEMIC LITERATURE]
PROF. DR. M. ORHAN OKAY ÖZEL SAYISI
YIL 6, ARALIK 2020

Prof. Dr. Mustafa KARABULUT

Adıyaman Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
Adıyaman/TÜRKİYE
mkarabulut@adiyaman.edu.tr
ORCID

**ORHAN OKAY'IN BATI
MEDENİYETİ'NİN ETKİLERİ
ÜZERİNE BAZI TESPİTLERİ**

SOME FINDINGS OF ORHAN OKAY ON
THE EFFECTS OF THE WESTERN
CIVILIZATION

Makale Türü: Araştırma Makalesi	Article Information: Research Article
Yükleme Tarihi: 03.11.2020	Received Date: 03.11.2020
Kabul Tarihi: 11.11.2020	Accepted Date: 11.11.2020
Yayınlanma Tarihi: 31.12.2020	Date Published: 31.12.2020

İntihal / Plagiarism

Bu makale **turnitin** programında taranmıştır.
This article was checked by **turnitin**.

Atıf/Citation

Karabulut, Mustafa, "Orhan Okay'ın Batı Medeniyeti'nin Etkileri Üzerine Bazı Tespitleri", *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi [Journal Of Academic Literature]*, Yıl 6, Prof. Dr. M. Orhan Okay Özel Sayısı, Aralık 2020, s. 192-204.

Karabulut, Mustafa, "Some Findings Of Orhan Okay On The Effects Of The Western Civilization", *Hikmet-Journal Of Academic Literature*, Year 6, Prof. Dr. M. Orhan Okay Special Issue, December 2020, p. 192-204.

10.28981/hikmet.820675

Yayımlanan makalelerde Araştırma ve Yayın Etiğine riayet edilmiş; COPE (Committee on Publication Ethics)'un Editör ve Yazarlar için yayımlanmış olduğu uluslararası standartlar dikkate alınmıştır.

Prof. Dr. Mustafa KARABULUT

ORHAN OKAY'IN BATI MEDENİYETİ'NİN ETKİLERİ ÜZERİNE BAZI TESPİTLERİ

**SOME FINDINGS OF ORHAN OKAY ON THE EFFECTS OF THE WESTERN
CIVILIZATION**

ÖZ

Medeniyetler birbiriyle savaş, din, ticaret, göçler vb. yollarla etkileşim içerisine girerler. Her medeniyet kendi içerisinde farklı yapılar barındırır. Aynı medeniyet dairesindeki devletlerin din, dil, gelenek ve göreneklerdeki ortaklıkları, onların zaman içerisinde birlikte hareket etmesini sağlayabilir. Özellikle bilgiyi elinde bulunduran toplumlar diğer toplumlara karşı avantajlı hale gelirler. Batı medeniyeti bilim ve teknikteki ilerlemelere paralel olarak kendilerini üstün görmeye başlamıştır. Türk tarihinde özellikle 19. Yüzyılda Batı'nın etkisi üst seviyeye çıkar. Bu durum medeniyetler arasındaki çatışmayı da artırır. Doğu ve Batı medeniyetleri arasındaki etkileşimi ve çatışmaları en iyi ifade eden ilim adamlarından biri Orhan Okay'dır. Okay, Türk dili ve edebiyatının olduğu kadar Türk kültürünün de önemli simalarındandır. O gerek çalışmaları gerekse hocalığı ve yetiştirdiği öğrenciler bakımından dikkate değer bir isimdir. Özellikle Yeni Türk Edebiyatı alanındaki çalışmaları ile edebiyat bilimine büyük katkılarda bulunmuştur. Okay, sanat ve edebiyat tarihçisi, bir aydın ve bir edebiyat silsilesi oluşturan bir akademisyendir. Orhan Okay'ın bir ilim adamı olarak en güçlü yönlerinden biri de medeniyete dair fikirleri ve çalışmalarıdır. Doğu ve batı medeniyetlerini yakından tanıyan yazar, bu hususları genellikle edebiyat alanındaki çalışmalara sindirerek ortaya koyar. Orhan Okay, medeniyetler çatışmasının daha belirgin görüldüğü yirminci yüzyılda bir mütefekkir olarak çeşitli tespitlerde bulunarak sorunlara çözüm önerileri getirir. Bu makalede amaç, Orhan Okay'ın Batı medeniyetinin etkileri üzerine tespitlerini ortaya koymaktır.

Anahtar Kelimeler: Orhan Okay, Doğu ve Batı Medeniyetleri, Batılılaşma.

ABSTRACT

Civilizations war with each other, religion, trade, migration, etc. they interact in ways. Each civilization contains different structures within itself. The partnership of the states in the same civilization circle in religion, language, traditions and customs can enable them to act together over time. Especially societies that hold knowledge become advantageous over other societies. Western civilization began to consider themselves superior in parallel with the advances in science and technology. In Turkish history, especially in the 19th century, the influence of the West increases. This situation also increases the conflict between civilizations. One of the scientists who best expresses the interaction and conflicts between Eastern and Western civilizations is Orhan Okay. Okay is one of the important figures of Turkish culture as well as Turkish language and literature. He is a remarkable name in terms of both his studies, his teaching and the students he educated. He made great contributions to the science of literature, especially with his studies in the field of New Turkish Literature. Okay is an art and literature historian, an intellectual, and an academic who created a literary lineage. One of the strongest aspects of Orhan Okay as a scientist is his ideas and studies on civilization. The author, who is closely acquainted with the eastern and western civilizations, usually puts these issues in digestion to studies in the field of literature. Orhan Okay, as a thinker in the twentieth century, when the clash of civilizations seemed more prominent, makes various determinations and offers solutions to problems. The purpose of this article is to reveal the determinations of Orhan Okay on the effects of Western civilization.

Keywords: Orhan Okay, East and West Civilizations, Westernization.

Giriş

Dünya tarihinde modernizmin egemenliği ele geçirmesi ile daha da belirginleşen Doğu-Batı çatışması, Osmanlı’da 19. yüzyılın da karakteristik özelliklerindedir. Modern Batı’nın Doğu’yu ötekileştirmesi ve oryantalist bakış açısıyla değerlendirmesi 21. yüzyıla kadar süregelmiştir. “Modern Batı, kendisini inşa ederken ötekisini ‘Doğu’ olarak kurgulamış, insanlığın bütün ‘gelişmiş, iyi, üstün’ özellikleri kendisine ve kendisinin temsil ettiği kapitalist/pozitivist rasyonelliğe atfetmiş, ‘geri’, ‘kötü’ olanı ise Batı-dışı toplumlara mal etmiştir” (Nişancı ve Çaylak, 2010: 225).

26 Ocak 1931, İstanbul doğumlu olan M. Orhan Okay, Artvin ve Diyarbakır liselerinde öğretmenlik yaptıktan sonra 1959’da Erzurum Atatürk Üniversitesi’nin Edebiyat Fakültesi’nde asistan olarak girer. 1962’de Yeni Türk Edebiyatı doktoru, 1975’te doçent, 1988’de profesör olur. “Atatürk Üniversitesi’nde profesörlüğe kadar yükselen Okay, 36 yıl boyunca burada eğitim vermiştir, daha sonra Erzurum’dan ayrılıp İstanbul’a yerleşmiştir.” (Yiğitbaş ve Çelikörs, 2018: 127). Ayrıca, Sakarya Üniversitesi’nde hocalık görevine devam etmiştir. 1996’da kendi isteğiyle emekliye ayrılır. İslam Ansiklopedisi’nde redaktör olarak çalışır, bir özel üniversitede dersler verir. Orhan Okay, 13 Ocak 2017 tarihinde İstanbul’da hayata veda eder.

Orhan Okay’ın ilmi ve şahsi bakımlardan olgunluğa ulaşmasında birçok ismin etkisi vardır. Okay’ın şahsiyetine yön veren kişiler arasında Nurettin Topçu, Abdülaziz Bekkine Efendi, Hattat Halim Özyazıcı, Celâlettin Ökten ve Tâhirülmevlevî yer almaktadır. Bunlarla beraber “Orhan Okay’ın en büyük şansı Ahmet Hamdi Tanpınar, Ali Nihat Tarlan, Reşit Rahmeti Arat, Ahmet Ateş ve Mehmet Kaplan gibi büyük hocaların talebesi olmaktır” (Ayvazoğlu, 2017: 244).

Türk edebiyatının olduğu kadar Türk kültür ve medeniyetinin de önemli simalarından olan Orhan Okay, ilim dünyasında çok yönlü çalışmalarıyla bilinir. O, sanat ve edebiyata dair görüşlerini belirten bir eleştirmen, bir ilim adamı, birçok alanda tespit ve önerilerde bulunan bir mütefekkir, birçok öğrenci yetiştiren ve bu alanda bir ekol oluşturan bir hoca ve akademisyendir. Orhan Okay’ın Doğu ve Batı medeniyetlerine dair tespitleri ve çalışmaları ilim dünyası için oldukça önemlidir.

Orhan Okay, onlarca kitap ve yüzlerce makale kaleme almış bir ilim adamıdır. Eserlerinin bir kısmını şu şekilde ifade etmek mümkündür, Batı Medeniyeti Karşısında Ahmed Mithat Efendi (1975), Hüsn ü Aşk, Şeyh Galip (Hüseyin Ayan’la) (1975), Ahmet Haşim’in Şiirlerinin Sembolizm Açısından Yorumu (1977), Necip Fazıl Kısakürek (1987), Safahat, Mehmet Âkif Ersoy (1990), Edebiyat ve Sanat Yazıları (1991), Mehmet Âkif: Bir Karakter Heykelinin Anatomisi (1998), Ahmet Hamdi Tanpınar (2000), Bir Başka İstanbul (2002), Mehmet Kaplan’dan Hatıralar, Mektuplar (2003), Poetika Dersleri (2004), Batılılaşma Devri Türk Edebiyatı (2005), Bir Hülya Adamının Romanı (2010), Edebiyat ve Edebî Eser Üzerine (2011), Kâğıt Medeniyeti

(2013), Sıcak Yarada Kezzap (2014), Kalabalıklarda Bir Yalnız Adam (2015), Bir Başka Paris (2016).

Türk dünyasının bilim, fikir ve sanat hayatında önemli yere sahip olan Orhan Okay, özellikle Yeni Türk Edebiyatı alanında oldukça kıymetli eserler kazandırmıştır. Okay'ın Doğu ve Batı medeniyetleri ve etkileri hakkındaki tespitlerini şu başlıklar altında vermek mümkündür:

1. Medeniyet ve Batılılaşma Algısı

Okay'ın bu konudaki düşüncelerine geçmeden Doğu ile Batı medeniyetleri ile ne anlatılmak istendiğini bilmek yerinde olur. Doğu medeniyeti içerisine giren Asya kavimleri dil, din, ırk bakımlarından önemli farklılıklar gösterirler. Bu durum Doğu'ya nazaran Batı'da biraz daha değişiktir. Bu bakımdan Orhan Okay, "Batı kavramına mukabil, Türkleri bağlayabileceğimiz medeniyet dairesi Doğu değil, olsa olsa İslâm medeniyeti dairesi olacaktır" (Okay, 2005: 13) diyerek Türklerin Asya kavimlerinden çok İslâm ülkelerine yakın olduğunu söyler.

Batı medeniyetinin oluşmasında iki faktör ön plana çıkar. Bu medeniyet, "Sanat kültürünü Greko-Latin dairesinden, dünya görüşü, felsefesi ve ahlâkı da Hristiyanlıktan alır" (Okay, 2005: 13). Aslında her iki faktör de Doğu medeniyetiyle bağlantılıdır. Grek kültür ve medeniyetinin temelinde eski Mısır ve Sümer medeniyetlerinin olduğu; Hristiyanlığın da diğer semavi dinler gibi Orta Doğu'da doğduğu bilinmektedir. Bu sebeple Batı medeniyetinin temelinde Doğu medeniyetinden izler olduğunu söylemek mümkündür. Temelini Doğu'dan alan Batı medeniyeti Rönesans ve Reform hareketleriyle kendine özgü bir medeniyet oluşturur. Bugünkü literatürde geçen Batı medeniyeti ile 16. yüzyıldan itibaren büyük değişim gösteren Avrupa ülkelerindeki yeni medeniyet algılanır. Osmanlının Batılılaşma hareketlerine bu açıdan bakmak yerinde olur.

Türklerin Batılılaşması 1071 yılına Malazgirt'e veya 1453'e Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u fethetmesine dayandıranlar olmakla beraber Orhan Okay Osmanlı'da Batılılaşmanın resmi tarihi olarak Tanzimat Fermanı'nın ilan edildiği 3 Kasım 1839'u gösterir. Tanzimat dönemi Osmanlı aydını ve siyasileri için Batılılaşma, modern Avrupa devletlerinin düzeyine ulaşmak anlamını taşır. Orhan Okay Batılılaşma için "mevcut kıymet hükümleriyle Batı'nın bize göre yeni olan değerlerinin karşı karşıya gelmesi demektir" (2005: 12) ifadelerini kullanır. Okay, Batılılaşma meselesinin medeniyet ve terakki kavramlarıyla izah edilebileceğini söyleyerek Batılılaşmanın tanımını ve sınırlarını ortaya koyar. Ona göre Batı medeniyeti teknik ve fikir olmak üzere iki bölümden ibarettir. Osmanlı İmparatorluğu, bu sebeple teknik terakkilere kapılarını açmalı, ancak Batı'da gelen fikirlere kapalı olmalıdır. (Okay, 1989: 9). Burada Okay'ın bahsettiği fikirler, Türk ve İslam dünyasının kültürel yapısına uymayanlardır.

Batılılaşma bir yenileşme olduğu kadar bir etkileşim ve değişimdir aynı zamanda. Doğu ile Batı arasındaki kültürel zıtlık farklı problemlerin ortaya çıkmasına sebep olur. "Getirdiği problemler içerisinde edebiyata ilk yansıyan

husus, hocanın da (Orhan Okay) vurguladığı gibi, düşüncedeki değişimdir. Bu etkinin, değerler kaybının yol açtığı krizlerin ilginç örneğini de Beşir Fuat sergiler” (Törenek, 2017: 29). Okay, Batılılaşmanın arka planını irdelerken Beşir Fuat’ın intihar sebebine de bakar. Ona göre intihar psikolojisinin derinlerinde Batı’yı yanlış anlama ile ilgisi vardır (2008: 5). Orhan Okay, bu problemin Batılılaşmanın bir tarihi zaruret olduğunu, ancak bir denge içerisinde kalınması gerektiğini ne tamamen Batılı ne de tamamen Doğulu kalmak manasında da olmadığını ifade eder.

Okay, son iki yüzyılda yoğunlaşan Batılılaşma hareketlerinin adeta bir zaruret haline geldiğini söyler. Okay düşüncelerini şöyle devam ettirir: “O zamandan beri bugün de bütün eksiklerimiz atılış hamlelerinin kendi içimizden değil, dış zorlamalarla veya taklitle olmasıdır. İki büyük coğrafyanın, iki medeniyetin arasında bünyemizi sarsmayacak bir terkibe ihtiyacımız var. Aslında buna bugün dünyanın bütün milletlerinin ihtiyacı var” (Öztunç, 2015: 57). Okay, Tanzimat’ı bu büyük ve karmaşık problemin içinde bütün günahları yüklenmiş bir hareket olarak nitelendirirken, edebiyatın da bunun geç kalmış ve yönünü tam bulamamış bir parçası olduğunu ifade eder. Tanzimat dönemi Türk edebiyatı, Osmanlı devletinde Batılılaşmanın yoğun olarak görüldüğü bir süreçte ortaya çıkar.

2. Batı’nın Doğu’ya Bakışı ve Medeniyetler Çatışması

19. yüzyılda Batı orijinli fikir akımları çok geçmeden Osmanlı topraklarında kanıksanmaya başlar. Tanzimat sanatçıları Batı’dan gelen farklı fikir ve sanat hareketlerine kayıtsız kalmayarak bunları eserlerine yansıtırlar. “Ancak bu konuları belirli ve sistematik ekollere, doktrinlere bağlamak mümkün değildir. Devrin yazarlarının Batılı düşünce akımlarıyla, pek de bilinçli olarak ilgilenmedikleri” (Kacıroğlu, 2009: 2130), aktarabildikleri kadarıyla ifade ettikleri anlaşılmaktadır. Batılı fikir ve sanat akımları genelde Osmanlı’nın kapısına adeta yığılır. Orhan Okay, 19. yüzyıl Osmanlı fikir hayatında birtakım Batılı düşünürlerin izlerinin bulunmasına rağmen Batı’nın sistematik düşünce akımlarının birebir görülmediğini dile getirir.

Genel olarak Batılı devletlerin İslam’ı tam ve doğru anlamaması sonucu Müslümanlar üzerinde yoğun baskılar görülmektedir. “Günümüzde Müslüman toplumları, Batı’nın Doğu’su ya da Avrupa’nın ötekisi konumuna gelmişlerdir. Müslümanlığın Hristiyanlık karşısında bir rakip olarak görülmesi, özellikle Müslümanların Avrupa’da ötekileştirilmesine neden olmaktadır” (Aydın Varol, 2019: 221). Batı, zaman zaman husumete varan bir tavır sergilemeye başlar. Okay bu hususta şöyle der: “Batılılar birçok meselede olduğu gibi ilim cihetinden de İslam’ı anlamak istememiş veya yanlış anlamışlardır” (Okay, 1991: 40). Batı’nın bu tavrı zamanla nefret, ayrımcılık ve husumet boyutuna ulaşmasına ve “İslamofobi” kavramının oluşmasına yol açmıştır. Günümüzdeki İslamofobik yaklaşımlar, Müslümanların dışlanmasına “aynı zamanda insanların kimliğine, onların insan olarak değerlerine ve saygınlığına da bir saldırı teşkil etmektedir” (Yüksel, 2014: 195). Müslümanlara karşı yapılan ve meşru gösterilmeye çalışılan İslamofobik yaklaşımlara Orhan Okay karşı çıkar.

Batı ile Doğu medeniyetleri içerisinde barındırdıkları değişik toplumlar, milletler ve kültürlerden dolayı birçok yönden farklılık gösterir. Bu husus başta dil, din, gelenek ve görenekler olmak üzere hayatın birçok yönüne yansır. Çünkü “medeniyetler arasındaki kültürel alışveriş doğal bir süreç olmasına rağmen bunun bir çatışma olarak nitelendirilmesi oldukça yanlıştır” (Kumru, 2018: 613). Öncelikle her medeniyet kendi unsurlarını yaşayıp yaşatarak varlığını sürdürmek durumundadır. Bu bakımdan İslam dinini ve Doğu medeniyetini Batı medeniyeti için büyük bir tehlike olarak görmek yüzeysel ve tarafçı bir bakış açısıdır. Okay, Batılıların kendilerini üstün görme/gösterme çabalarının bir oryantalist düşünce ürünü olduğunu dile getirir. Batı’nın Doğu üzerindeki etkisi, bu iki medeniyet arasındaki çatışmaları birçok ilim adamı tarafından dile getirilmiştir. Batı medeniyetinin yapısını ve etkilerini birçok eserinde dile getiren ilim adamlarından biri de Orhan Okay’dır. Samuel Huntington’un “medeniyetler çatışması” tezinde Doğu’nun ve İslam dünyasının Batı için bir tehlike olarak görülmesi, Batılı düşüncenin bir yönüdür. Ona göre medeniyetler arasındaki ilişkiler uzlaşmacı olmaktan çok çatışmacı bir karakter taşır. Huntington’un tezi Doğu ile Batı’yı daha da ayırıştırıp çatıştıracak bir yapıya sahiptir. Ona göre medeniyet ve aydınlanma ile ilgili hususları kabullenmek Batılı değerleri de benimsemektir (2006: 268). Okay, Doğu ile Batı arasında ciddi farklar olmasına rağmen bir husumetin ve çatışmanın olmasını istemez.

Batı ile Doğu medeniyetlerinin birbirini etkilemesi kadar çoğu zaman çatışması da bir gerçektir. Batı’nın özellikle 19. yüzyılda en çok etkilediği devletlerden biri Osmanlıdır. Tanzimat Fermanı’nın ilanından sonra bu etki daha da belirginleşir. Başlangıçta askerî sorunların çözümü için Avrupa’yı model alan Osmanlı Devleti, artık Batı uygarlığının etki alanına girmiş, askerî alanın yanında, toplumsal yaşamın pek çok alanında da Batı’dan etkilenmeye başlamıştır (Özdiş, 2010: 36-37).

Batılı toplumlar ve dolayısıyla Avrupa devletleri her ne kadar Doğu’yu ve İslam’ı ötekileştirmek isteseler de Doğu ve Batı medeniyetine ait birçok unsur iç içe girmiştir. Bunu sadece küreselleşmekle açıklamak yeterli olmaz. Son yüzyıldaki siyasi ve sosyal olaylar, iletişim ağları, ulaşımdaki kolaylıklar, göçler, eğitim, turizm, ticaret vb. olgular etkileşimi artırmıştır. Orhan Okay, “Avrupa yanibaşımızda bulunmak şöyle dursun, âdeta Avrupa bizim içimizdedir. Biz dahi Avrupa kıt’asındayız” (1991: 117) diyerek bu hususa açıklık getirir.

3. Orhan Okay’ın Fransa’daki İzlenimleri

Gençlik yıllarında Atatürk Üniversitesi’nde doktora programını tamamlayıp iki yıllığına Paris’e gönderilen Okay, bu yıllara ait Paris izlenimlerini ve hatıralarını *Bir Başka Paris* adlı eserinde anlatır. O, Batı’nın Doğu’ya bakışı hakkında önemli tespitlerde bulunur. Okay, Batı’nın oryantalist düşüncesi ve Osmanlı husumetinden de bahseder (2016: 47). Okay, Fransa’dayken birçok Ermeni ile tanışır, onlarla farklı konularda görüş alışverişinde bulunur. Okay, Ermenilerin bir kısmının Türklere düşmanlığının olmadığını, ancak bazılarının ise yanlış yönlendirmeye Türkler hakkında ön yargılı olduğunu ve kötü düşünceler beslediklerini ifade eder. Ermeniler

içerisinde “Bu Avrupalı bizi birbirimize düşürdü” (Okay, 2016: 43) diyenlerin sayısı az değildir.

Yazarın kültürel manada önemli tespitleri vardır. Özellikle banyo ve tuvalet sıkıntısı dikkat çekicidir. “Paris’in eski evlerinde banyo değil tuvalet bile yok” (2016: 20). Bazı apartmanlarda tuvalet sonradan yapılma olup genellikle ortak kullanılmaktadır. Okay, bir süre kaldıkları bir odanın yakınında banyo ve tuvalet olmasını büyük şans olarak niteler. Ayrıca tuvalet olanlarda da genellikle su kullanılmadığı dile getirilir (2016: 43)

Okay’ın bir başka tespiti de Batılıların aile kurumuna dair algısı üzerinedir. Paris’te çocuk sahibi olma, çocuklu aile kurma konusunda bir isteksizlik belirgin şekilde görülmektedir. Hatta Paris’te çokça duyulan “köpekliye ev verir, çocukluya vermezler” (2016: 27) ifadesi bunu destekler. Okay’a göre çocuk sahibi olma konusunda pek hevesli olmayan Batılılar, yaşlılara da pek olumlu yaklaşmazlar. “O yıllarda Fransa’da ailelerinin terk ettiği ve tek başına yaşamak zorunda kalmış yaşlıları, bunların devletin himayesinde ama yine de çok defa kötü şartlarda ‘ihtiyar evleri’nde yaşamak zorunda kalışlarını havsalamız almıyordu” (2016: 18). Yazar, her ne kadar ülkemizde de bazı olumsuzluklar olsa da Fransa’daki gibi yaşlıların dışlanmadığını ifade eder.

4. Şinasi ve Ahmet Midhat Efendi’den Hareketle Batı’ya Bakış

Tanzimat döneminde büyük bir değişim gösteren Türk edebiyatı farklı bir medeniyet dairesi içerisine girmeye başlar. Batı; bilim, sanat ve teknik bakımlarından Türk milletinin hayatını önemli ölçüde etkiler. “Bu etki edebiyatımızın yenileşmesinde ve değişmesinde önemli rolü oynar” (Karabulut, 2010a: 75). Edebiyattaki değişimleri en iyi yansıtan sanatçılar arasında Şinasi ve Ahmet Midhat Efendi’yi saymak mümkündür. Her iki sanatçı, Batı medeniyetini kendine özgü bakışlarla eserlerinde irdelerler.

Şinasi, Osmanlı’nın Tanzimat döneminde yüzünü Batı’ya çevirdiği anda, öncü konumunda karşımıza çıkan ilk aydınlarımızdandır (Kanter, 2007: 171). O, Mustafa Reşid Paşa’ya hitaben yazdığı kasidede, “*Aceb midir medeniyet resûlü dense sana*” (Parlatır ve Çetin (2005). “(Ey Reşid Paşa!) Sana, medeniyet resûlü (elçisi) denilse tuhaf mı karşılır?) der. Orhan Okay, Şinasi’nin medeniyeti adeta yeni bir din gibi telakki ettiğini (2005: 20) ifade eder. Reşid Paşa’nın ‘medeniyet peygamberi’ne, medeniyetin de din seviyesine yükseltilmiş olması, Tanzimat döneminde medeniyet algısının ne ölçüde olduğunu ortaya koyar. O, bu şiirinde Peygamber’e âit vasıflarla Mustafa Reşid Paşa’yı övmesine rağmen Peygamberimizden söz etmez. “Buna mukabil şiirlerinin çoğunda Allah’ın kudretine, büyüklüğüne inanıp hamdettiği için bir çeşit tabii din mümini olarak görülebilir” (Okay, 1990: 52).

Orhan Okay, Osmanlıdaki Batılılaşmanın sanat, edebiyat ve diğer kültürel değerlere etkilerinden bahsederken Ahmet Midhat Efendi’den de yararlanır. Okay’a göre Batı medeniyeti kültürel manada din, aile, ahlak ve yaşantıda Doğu ve dolayısıyla Osmanlı üzerinde ciddi tesirler bırakmıştır. Ahmet Midhat

Efendi’nin medeniyet anlayışı ile II. Abdülhamit’ininki arasında büyük fark yoktur. “Mithat Efendi özellikle Rodos sürgünlüğünün ardından Saraya, II. Abdülhamit’e sadık bir kalem olarak kalmayı tercih eder” (Yiğitbaş, 2019: 88). O, Batıdaki bilim ve teknikteki gelişmeleri takip eden ve bunların bir kısmını eserlerinde yansıtan biridir. O, hayata bakışı bakımından adeta Doğu ile Batı arasında bir sentez kuran biridir. Yazar, “Batı’nın tekniğiyle Doğu’nun erdemlerini eleştirileri gibi eserlerinde de birleştirmeye çalışır” (Yiğitbaş, 2015: 1226). Ahmet Midhat ayrıca, “körü körüne Batı taklitçiliğine karşı çıkmış, yüzeysel şekilde Batılaşmayı sürekli olarak tenkit etmiştir” (Uçman, 2012: 82). Ahmet Midhat Efendi, Batı medeniyetinin sadece teknik konularda dikkate alınması gerektiğini söyler. “Osmanlı kültürünün; sağlam aile yapısı, ahlaki, insani, millî ve manevi değerleri ile Batı medeniyetinden üstün olduğunu ve teknik ve ilmi konuların bu değerler çerçevesinde şekillenmesi gerektiğini belirtir” (Özdemir ve Yegen, 2016: 347). Okay, Ahmet Midhat’a göre “hürriyet ve rejim konuları ancak ilim ve teknikte Batı’nın seviyesine ulaşıldıktan sonra konuşulabilir” (1991: 9). Bu bağlamda son iki yüzyılda Batı’dan iyice kopulduğu ve bunun da ancak ilim ve teknikle giderileceği fikri ön plana çıkar.

19. yüzyılın karmaşık siyasi ve sosyal hayatında Tanzimat edebiyatını tek parça bir bakış açısıyla açıklamak çok zordur. Çünkü 1876-1878 yıllarına kadar devam eden edebi faaliyetlerle bu yıllardan 1896 yılına, yani Servet-i Fünun edebiyatı teşekkül edene kadarki sürede kaleme alınan eserler benzer tarz gösterir. “Bu nedenle Tanzimat edebiyatının temellerini atan Şinasi, Kemal ve Ziya Paşa’nın ilk nesil, Abdülhak Hamid, Recai-zâde Ekrem ve Sami Paşa-zâde Sezai’nin ise ikinci nesil olarak adlandırılıp birbirlerinden ayrıştırılması anlaşılmalıdır” (Fildiş ve Kaman, 2017: 250).

Bu hususta Orhan Okay’ın “Tanzimat umumî adı altında, belki siyasi devrin adı dikkate alınarak isimlendirilmiş ve ilk bakışta birbirinin devamı zannedilecek bu iki grubun arasında derin bir ilişki hemen hemen yok gibidir” (1989: 20) sözleri söz konusu farklılığı ortaya koyar niteliktedir. Okay, Servet-i Fünun edebiyatının bazı değişikliklerle Tanzimat’ın ikinci devresinin uzantısı olduğunu ifade eder (Okay, 2004: 305). Bu bağlamda edebî anlayış ve edebî faaliyetlerin niteliği açısından Abdülhak Hamid, Recaizâde Ekrem ve Sami Paşazâde’nin öncülük ettiği ikinci neslin; Tefik Fikret, Halid Ziya, Cenap Şahabettin, Mehmet Rauf gibi isimlerin öncülük ettiği Servet-i Fünun edebiyatına kaynaklık ettiği söylenebilir (Fildiş ve Kaman, 2017: 251).

5. Kılık Kıyafet ve Kadının Toplumdaki Yeri

Osmanlıda Fransız kültürü ve modası özellikle kılık ve kıyafette etkisini gösterir. Osmanlı kadınlarına yönelik birçok dergide Fransız moda tasarımları yer alır. “Geleneksel Osmanlı kıyafeti öncelikle zenginler, aydın ve yönetici kesimi tarafından terk edilmeye başlanır. Giyimdeki değişim, zamanın şartlarına ve yenileşme hareketlerine göre farklılaşır” (Karabulut, 2010b: 141-142). Batı, son modanın da takip edildiği bir medeniyet cephesidir. Dönemin alafranga tipleri genellikle modayı takip ederler. Tanzimat dönemindeki kıyafetteki değişim, devlet memurlarından başlamak üzere halkın büyük

çoğunluğunda görülür. Orhan Okay, “Çok karışık ve kompleks olan kıyafet değişiminin sebepleri arasında sosyal, psikoloji, siyaset, moda, din ve ahlâk, ekonomi, estetik gibi âmilleri göz önünde tutmak gerekir.” (1991: 131) derken kıyafetteki değişimin sebeplerini birden çok unsura bağlar.

19. yüzyılda özellikle Tanzimat Fermanı’nın ilanından sonra Osmanlı Devleti’nde kadın hakları konusunda önemli gelişmeler yaşanır. “Tanzimat döneminden itibaren kadınların sosyal yaşam içindeki faaliyetlerinin teşvik edilmesi, kadın yazarların güvenli bir ortamda siyasi bir destek olarak görüşlerini ifade etmelerine de imkân hazırlamıştır” (Kanter, 2012: 128). Osmanlı’da geleneksel dönemde kadının dış mekânlarda görünmesi pek mümkün olmamıştır. Batılılaşma sürecinde ise kadın tek başına dış mekânlarda görünmeye başlamıştır (Zorlu, 2015: 15). Tanzimat dönemindeki değişim süreci kadının toplumda daha etkin rol almasını sağlar. Orhan Okay, Tanzimat’la beraber kadının toplumdaki varlığının daha çok hissedilmeye başladığını söyler. Kadının toplumdaki yeri onun kimlik kazanmasıyla da ilgilidir. “Kişi, kimliği üzerinden hem bağlı bulunduğu sosyal konumunu hem kendine ait anlam dünyalarını yeniden kurar” (Kanter, 2010: 231). Kadının kimlik kazanması toplumsal yapı içerisinde statü kazanması arasında bir bağlantı olduğunu söylemek mümkündür.

Avrupa’da kadının saygı görmesi için yapılan faaliyetler genel olarak İstanbul’un sanat çevrelerinde takip edilir. Özellikle feminizm konusunda ve kadın erkek ilişkilerinde kadın daha da özgür hale gelmeye başlar. Orhan Okay, “Avrupa’nın sathî parlaklığını taklit eden alafranga Osmanlı tipleri, kadınlara mülâzemet hususunda da batılı örneklerinden geri kalmazlar” (Okay, 1991: 174) diyerek Osmanlıda bazı alafranga tiplerin bu hususta da Batı’yı taklit ettiğini söyler. Bu durum Tanzimat dönemindeki bazı romanlarda da ele alınır. Ahmet Midhat, romanlarında Türk kadınlarını iffet dışı davrandırmaktan genel olarak kaçınır. Osmanlı terbiyesi almış olan Türk kadını namusuna düşkünlüğü ile ön plana çıkar. “Nihayet bir romanında, tek örnek olarak bir Türk kızının düşüşünü görürüz” (Okay, 1991: 182). Bu kadın kahraman *Jön Türk*’teki Ceylan’dır. Alafranga ailede yetişen Ceylan, asıl adı Ayşe olmasına rağmen, bu ismi beğenmeyerek değiştirir. Ceylan, kendisini Nurullah’a kendisini teslim etmesi, Avrupa âdetlerine kendisini kaptırması olarak yorumlanır. Öyle ki, kızının alafranga yetişmesinde baş rolde olan babası Kâzım Bey bile onu uyarmak zorunda kalır:

“-Ceylan! Sen kendin için bir belâ, bir musibet olarak yetişmiş bir kız çıktın! Dur hemen üstüme saldırma. Dinle! Keşki seni o... dâireye hiç yaklaştırmasaydım! Allah bizim belâmızı o mel’un alafranga yüzünden vermek için çeşm-i basiretimizi bağlamış da ‘kızın orada alafranga bir terbiye alıyor’ diye beni sevindirmiş. Şimdi de işte böyle kan ağlatıyor” (Jön Türk, 96).

Ahmet Midhat, İkinci Meşrutiyet’ten sonra yazdığı *Jön Türk*’te bir bakıma feminizme dair düşüncelerini ifade etmektedir. Toplumda kadına verilen değerler daha da artması gerektiğini savunan yazar, feminizmin bazı yönlerinin

kabul edilebilir tarafları olduğunu ve kadınların haklarının korunması gerektiğini belirtir.

19. yüzyılda Batı, Osmanlı’yı birçok yönden etkiler. Bu etkiler ilim ve teknik, siyaset, sosyal hayat, sanat, edebiyat, kültürel vb. alanlarda kendini gösterir. Özellikle dini ve ahlaki yönlerden Batı’ya mesafeli olunmakla beraber, birçok yönden de Batılı unsurlar kabul görür. “Diğer hususlarda, yeni değerleri bütünüyle reddeden birçok Osmanlı aydını çıkmışsa da kültür değerleri için böyle olmamıştır” (Okay, 1991: 295). Bu sebeple Batı sanat ve edebiyatı hızla hayatımıza girmiştir. Fransa bu dönemde edebiyatımızın yönünün çevrildiği ülkedir. Türk edebiyatının Batılılaşması da Fransız kültür ve edebiyatıyla yakından ilgilidir. “Türkçede Frenk kavramının altında hem Fransız hem Avrupalı manalarının bulunuşu da bizi aynı düşünceye götürür” (Okay, 1991: 299).

Sonuç

Türk edebiyatının en önemli isimlerinden olan Orhan Okay, sadece akademisyen değil, aynı zamanda bir mütefekkidir. Onun edebiyat, sanat, tarih, kültür ve medeniyet vb. hususlarda önemli yapıtları ilim dünyası için oldukça değerlidir. Okay’ın birçok konu hakkında ciddi tespitleri vardır. Onun özellikle Doğu ve Batı medeniyetleri ve Batılılaşma hakkındaki düşünceleri bu alanda yapılacak çalışmalara kaynaklık etmektedir.

Okay’a göre Türkler Doğu ile Batı arasında ve Batılılaşma yolunda olmakla beraber İslâm medeniyeti dairesine daha yakındır. Batı medeniyetinin eski Sümer ve Mısır medeniyetlerinden etkilendiğini, daha sonra Rönesans ve Reform hareketleriyle kendine özgü bir medeniyet oluşturduğunu söyleyerek Türkleri tamamen ne Batı ne de Doğu medeniyetine bağlamanın doğru olmadığını belirtir. O, her iki medeniyetin terkinin yapılması gerektiğini dile getirir. Ona göre Batılılaşma bilim ve teknikte aranmalı, kültürel manada ve fikir akımları bağlamında Batı’yla mesafeli olunmalıdır. Günümüzde daha yoğun görülen ve yer yer bir husumete dönüşmeye başlayan oryantalist bakış için Okay, sonunun Batı’da olduğunu, Batılıların Doğu’yı ve İslam’ı yanlış tanıdığını ve anlamak istemediğini söyler. Ona göre bunun arka planında Batılıların kendilerini üstün görme çabaları yer almaktadır. Okay, Müslümanları ve İslamiyet’i ötekileştirmek ve kötülemeyi amaçlayan “İslamofobi” kavramına da karşıdır. Orhan Okay, Avrupa’da Türkleri ve Müslümanları dışlamak isteyen bir zihniyeti gelişmesine karşı çıkararak son yüzyılda Avrupa ile birçok alanda iç içe geçen bir yapının bulunduğunu dile getirir.

Orhan Okay, Fransa’da bulunduğu yıllara dair izlenimlerini anlatırken Batı’nın oryantalist düşüncesi ve Osmanlı husumetinden de bahseder. Batı’da bazı çevrelerin Türkleri ve Müslümanları haksızca kötülediğini dile getirir. Okay, Batı’nın bir yansıması olan Paris’te aile kurumunun çok sağlam olmadığını, evlilerin çocuk sahibi olmaktan kaçındığını, yaşlıların genelde dışlandığını vb. ifade eder. Okay, Batı’nın etkisini anlatırken moda, sanat ve edebiyattan da önemli ölçüde söz eder. Okay, Tanzimat döneminde Türk

edebiyatında Batılılaşma ve değişim sürecini en iyi yansıtan sanatçılar arasında kabul edilen Ahmet Midhat Efendi’den istifade eder. Yazar, Ahmet Midhat’ın Doğu ile Batı arasında çok iyi sentez kurabildiğini ve Batı’yı farklı yönlerden tanıtabildiği için ona ayrı bir ilgi duyar. Okay, Batılılaşma sürecinde Türk kadınının da değişime uğramasına rağmen namus ve iffetine düşkün olduğunu da ifade eder.

Sonuç olarak Orhan Okay, bir akademisyen ve bir mütefekkir olarak çok yönlü çalışmalarıyla bilim dünyasında haklı bir yere sahiptir. Onun sanat, edebiyat, medeniyet, tarih, kültür vb. alanlarındaki fikirleri, tespitleri ve eserleri isminin daima yaşamasını sağlayacaktır.

Kaynakça

- Ahmet Midhat Efendi. (2003), *Jön Türk*, Hazırlayan: Kazım Yetiş, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Aydın Varol, F. Betül. (2019), “Batı’nın Bir Ötekisi Olarak İslam ve Müslümanlar: Batı Avrupa Medyasında İslamofobinin Temsili”, *Medya ve Din Araştırmaları Dergisi*, Aralık, 2(2), s. 215-236.
- Ayvazoğlu, Beşir. (2017), “Büyük Bir Edebiyat Tarihçisi ve Kültür Adamının Ardından: M. Orhan Okay (1931-2017)”, *İslâm Araştırmaları Dergisi*, S 37, s. 243-247.
- Fildiş, Berna ve Kaman, Sevda. (2017), “Batılılaşma ve Batılılaşmanın Edebiyata Yansımaları: Bir Ara Nesil Edebiyatçısı Mustafa Reşid’in Gözyaşları”, *Turkish Studies*, Volume 12/13, s. 245-280.
- Huntington, Samuel P. (2006), *Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması*, (Çev. Mehmet Turhan, Cem Soydemir) Okuyan Us Yay., İstanbul.
- Kacıroğlu, Murat. (2009), “Bir Bunalımın Anatomisi: Tanzimat Şiirinde İnanç Krizleri”, *Turkish Studies-International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 4 /1-II Winter.
- Kanter, Beyhan. (2010), “Eylül Romanında Estetize Edilmiş Kimlikler”, *TÜBAR-XXVIII-/2010-Güz*, s. 231-243.
- Kanter, Beyhan. (2012), “Meşrutiyet Döneminde Kadın Hakları Savunuculuğunda Gelenekçi Bir Yazar: Avanzade Mehmet Süleyman”, *Erdem dergisi*, S 63.
- Kanter, M. Fatih. (2007), “Tanzimat Şiirinde İdeal İnsan Tipi”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, S 16, Bahar, s. 167-190.
- Karabulut, Mustafa. (2008), *Batılılaşma Açısından Tanzimat Dönemi Türk Romanı*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Elâzığ.

- Karabulut, Mustafa. (2010a), "Paris'te Bir Türk" ve "Jön Türk" Romanlarında Kültür ve Medeniyete Bakış, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, S 186, Haziran, s. 75-88.
- Karabulut, Mustafa. (2010b), "Tanzimat Dönemi Romanlarında Eğlence Hayatı, Âdâb-ı Muâşeret ve Kılık-Kıyafet", *Türk Dünyası Araştırmaları*, S 185, s. 133-148.
- Kumru, Coşkun. (2018), *Huntington'ın "Medeniyetler Çatışması" Üzerine Değerlendirmeler, ulakbilge*, Cilt: 6, S 24, s. 603-614.
- Nişancı, Şükrü ve Çaylak, Adem. (2010), Medeniyet ve Kültürler Arası İlişkide Anti-Pozitivist ve Diyalojik Yeni Paradigma Arayışı, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C 7, S 13, s. 224-236
- Okay, Orhan. (1990), *Sanat ve Edebiyat Yazıları*, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Okay, Orhan. (1989), *Batı Medeniyeti Karşısında Ahmet Midhat Efendi*, İstanbul.
- Okay, Orhan. (1991), *Kültür ve Edebiyatımızdan*, Akçağ Yay., Ankara.
- Okay, Orhan. (2004), "Edebiyatımızın Batılılaşması yahut Yenileşmesi", *Başlangıcından Günümüze Kadar Büyük Türk Klasikleri: Tarih-Antoloji-Ansiklopedi*, C 8, Ötüken-Söğüt Yayıncılık, İstanbul.
- Okay, Orhan. (2005), *Batılılaşma Devri Türk Edebiyatı*, Dergâh Yay., İstanbul.
- Okay, Orhan. (2008), *İlk Türk Pozitivist ve Natüralisti; Beşir Fuat*, Dergâh Yay., İstanbul.
- Okay, Orhan. (2016), *Bir Başka Paris*, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Özdemir, Mehmet ve Yegen, Ümit. (2016), "Ahmet Mithat Efendi'nin 'Karnaval', 'Henüz 17 Yaşında' ve 'Vah' Romanlarında Batı Medeniyeti Eleştirisi", *TEKE Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 5 (1), s. 324-350.
- Özdiş, Hamdi. (2010), *Osmanlı Mizah Basınında Batılılaşma ve Siyaset (1870-1877)*, Libra Yayınları, İstanbul.
- Öztunç, Mehmet. (2015), "Orhan Okay ile Söyleşi", *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, 759, s. 46-58.
- Parlatır, İsmail ve Çetin, Nurullah. (2005), *Şinasi/Bütün Eserleri*, Ekin Kitabevi, Ankara.
- Said, Edward. (2001), *Şarkiyatçılık: Batı'nın Şark Anlayışları*, (Çev., Berna Ülner), Metis Yayınları.
- Törenek, Mehmet. (2017), "Batılılaşma ve Türk Edebiyatı Dolayısıyla Batılılaşma Sorunu", *TYB Akademi*, S 22, s. 25-32.
- Uçman, Abdullah. (2012), *II. Abdülhamid Devrinde Türk Edebiyatı (s. 71-106). Devr-i Hamid (1. Cilt)*, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri.

- Yiğitbaş, Maksut ve Çelikörs, Sefa. (2018), “Prof. Dr. Orhan Okay’ın Akademik Kimliğinin İnşası ve Eserleri, *TYB Dil, Edebiyat ve Sosyal Bilimler Dergisi*, S 22, s. 123-136.
- Yiğitbaş, Maksut. (2015), “Tanzimat Döneminde Edebî Tenkit”, *Turkish Studies, International Periodical for the Languages Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 10/16, Fall, s. 1205-1236.
- Yiğitbaş, Maksut. (2019), Ahmet Mithat Efendi ve Kafkas’lar, Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (AEÜSBED), C 5, S 1, s. 81-92.
- Yüksel, Mehmet. (2014), İslamofobinin Tarihsel Temellerine Bir Bakış: Oryantalizm ya da Batı ve Öteki, *İÜHFİM*, C LXXII, S 1, s. 189-200.
- Zorlu, Yaşar. (2015), “Alay Gazetesi (1920) Örneğinde Moda, Kadın Figürü ve Batılılaşma”, *Namık Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S 6, s. 1-27.